

JUAN MUÑOZ, *El fracaso de la burguesía financiera catalana, la crisis del Banco de Barcelona*, «Colección Textos Universitarios» (Madrid, Ediciones Endymion, 1988), 320 ps.

Juan Muñoz fa anys que treballa, i publica, sobre la formació del sistema bancari espanyol. Així, aquesta obra s'emmarca dins la seva proposta d'explicar l'estructura actual del sistema des d'una perspectiva històrica. Per a aquest autor, la crisi del Banc de Barcelona fou: «*El hecho concreto más importante en el período estudiado que generó, directa o indirectamente, toda una serie de consecuencias decisivas para la posterior evolución y reestructuración de todo el sector bancario [espanyol].*»

L'obra, que utilitza principalment fonts periodístiques, és dividida en set capítols, per bé que, en essència, el seu cos es pot dividir en tres parts: abans, durant i després de la crisi del Banc de Barcelona. El període d'abans de la crisi es troba tractat als dos primers capítols. El primer capítol resumeix una bona part dels *tòpics* més comunament escampats sobre la banca catalana d'abans de la Primera Guerra Mundial. En el segon capítol resumeix, per un cantó, la situació econòmica de l'època utilitzant els anteriors treballs de l'autor amb José Luis García Delgado i Santiago Roldán (*Los orígenes del capitalismo en España*); i, per l'altre, la crisi del Banc de Terrassa, que l'autor considera progenomen de la del Banc de Barcelona.

La segona part de l'obra és dedicada pròpiament a l'anàlisi de la crisi financera. Al capítol III —que és el més important del llibre— l'autor fa conèixer la seva interpretació dels fets: el principal culpable de la crisi de la banca a Catalunya va ser la burgesia financera catalana, mentre que l'estat i el Banc d'Espanya van actuar tal com ho havien de fer. Per tant, al capítol següent acusa els gestors del Banc de Barcelona de nombrosos fraus i d'ocultació d'informació important, basant-se només en les notícies de la premsa. Al capítol V culpa directament l'excessiva especulació en moneda estrangera, les tècniques bancàries endarrerides, els crèdits sobre mercaderies i l'excessiva competència interbancària d'engegar la crisi. I, finalment, al capítol VI afirma que, per a la Lliga, en general, i per a Cambó, en particular, la crisi del Banc de Barcelona va tenir importants costos polítics, i —amb les seves mateixes paraules— «*la burguesía financiera catalana, la Lliga y el propio Cambó quedarían "quemados" por todas estas actuaciones y su imagen deteriorada, política y económicamente.*» És el principi de la decadència de la Lliga i de la radicalització del nacionalisme.

A l'últim capítol, que conforma el després de la crisi, l'autor insisteix en la importància cabdal de la fallida del Banc de Barcelona, que «*producirá, entre otros efectos, un fenómeno de desconfianza hacia toda la actividad bancaria.*» En resum, la crisi fou netament favorable per a la gran banca madrilenya i basca i força desfavorable per a la banca catalana. Ja que, a Catalunya, els bancs locals acabaran esfondrant-se per la manca de «*materia bancaria*» i la plaça acabarà essent ocupada per la banca forastera.

La gran virtut del llibre de Juan Muñoz és que intenta formular una proposta d'anàlisi que connecti economia, societat i política. Així, el seu llibre obliga a replantejar-se el caire de molts fets que, en principi, podrien semblar només fets econòmics i a estudiar-los dins el context social. Creiem que és molt important destacar la crisi de la banca catalana com un fet econòmic determinant per al futur de la societat catalana, tant en l'àmbit polític com en l'estrictament social.

D'altra banda, l'anàlisi de Muñoz conté, al meu entendre, diverses mancances. Oblida, per exemple, que hi ha una tradició dels economistes clàssics que es remunta a John Stuart Mill, Alfred Marshall, Knut Wicksell i Irving Fisher, i ha trobat la seva expressió més recent en els treballs de Hyman Minsky, que insisteixen en la fragilitat dels sistemes monetaris i la seva propensió al desastre. Com molt bé han assenyalat i demostrat Ch. P. Kindleberger en els seus estudis, això s'acompleix perfectament quan

analitzem les crisis financeres des d'una perspectiva històrica i comparada. En resum, tots els sistemes financers són inestables i sense una estructura superior, l'estat o el banc central que controli o solucioni els seus problemes, tenen propensió a l'especulació i a la crisi de manera natural. Tanmateix, si estudiem les crisi financeres no com un fenomen autònom, sinó com un fenomen que té o conté similituds, veurem, tal com ha demostrat Ch. P. Kindleberger, que totes tenen uns punts en comú.

Si apliquem tots els conceptes anteriors a la crisi del Banc de Barcelona, veurem que fou una crisi financera típica i normal, semblant en tot al famós model de *Mania, Pànic i Crack* de Kindleberger. La *mania* especulativa va ser una *mania* monetària (derivada dels problemes per convertir la moneda estrangera en actius), que per cert es va donar també a tot Europa, i el resultat fou un *pànic* i un *crack* que va afectar entitats bancàries (com també va succeir a la resta d'Europa). Així no es pot argumentar que el cas barceloní fos especial o simplement únic, ni que tan sols fos causat per pràctiques fora de les corrents, ja que és un fenomen que s'encabia de manera completa dins de la situació normal a la seva època.

Per tant, ens hauríem de replantejar una de les preguntes que es fa Juan Muñoz: Si hi va haver culpables de la crisi, quins van ser? Crec que no s'ha de culpar a ningú de la crisi, però els únics que la prodrien haver evitat, o almenys apaigavat, eren les autoritats monetàries (per tant, els ministeris econòmics i el Banc d'Espanya), i, a més, crec que els bancs catalans van actuar amb una solidaritat poc menys que sorprenent. Aleshores... Per què la crisi va afectar només Barcelona i no Madrid i Bilbao? El mateix Juan Muñoz respon a aquest segon interrogant (sense saber-ho). La plaça de Barcelona era la plaça espanyola més internacional i, per tant, la que més va patir els canvis que va provocar el retorn a la normalitat després de la guerra.

Per què va desaparèixer la banca catalana? Si féssim l'estudi des d'una perspectiva comparada crec que no ens hauria d'estranyar que això hagués passat, ja que la banca té tirada a la concentració espacial en els nuclis de poder polític, o amb un únic centre per país, i aquest fou, i és, la tendència a tot Europa (com molt bé ha demostrat, de nou, Kindleberger). Aquesta tendència té dues raons: en primer lloc, l'estat és en la majoria dels casos —per no dir en tots— el principal client del sistema financer; i, en segon lloc, ja que els sistemes financers són per naturalesa inestables, aquells que es troben més propers als ressorts d'estabilitat són aquells que tenen més possibilitat de supervivència. En resum, la proximitat al nucli de poder és un factor que incideix positivament en la situació espacial i en la supervivència de les estructures financeres.

També caldria donar una segona raó per a la crisi de la banca catalana. La banca catalana era la que tenia un major percentatge de cartera industrial a Espanya i, com és força conegut, els valors industrials són els valors de natura més inestable. En aquest sentit, el període posterior a la Primera Guerra Mundial fou especialment problemàtic.

Pel que respecta al concepte de *burguesia financera*, crec que Joan Muñoz no l'interpreta en el seu estricte sentit, ja que, implícitament, assimila burgesia propietària de bancs amb burgesia financera. El concepte de *burguesia financera* fou creat pel marxista Rudolf Hilferding a principis del segle XX per referir-se al nou tipus de burgesia que sorgeix amb el naixement d'un nou capitalisme: el capitalisme financer. Així, segons el mateix Hilferding —i en les seves mateixes paraules—, «*Al separar la función de la propiedad de la dirección de la producción, que trae consigo el sistema de acciones, nace la posibilidad [...] de una solidarización de los intereses de la propiedad. La riqueza no se diferencia, ya por sus fuentes de ingresos, por su origen del beneficio o de la renta, sino que afluye ahora de la participación en todas las partes en que se divide la plusvalía producida por la clase obrera*». Per tant, associar burgesia financera amb burgesia propietària de bancs no és correcte. És més, la burgesia catalana d'aquesta època es caracteritzava per una diversificació de les seves carteres d'inversió —com demostra el mateix Juan Muñoz— i no és només una burgesia bancària o una burgesia industrial. De fet, amb la desaparició de

la banca catalana, la burgesia catalana no va perdre els seus capitals, simplement, va haver de recol·locar-los en altres inversions.

La crisi de la banca catalana, i en concret del Banc de Barcelona, en els anys vint va ser un element important en la construcció del sistema financer espanyol, però cal encabir aquesta crisi dins els moviments i els canvis típics del capitalisme i cal considerar que el més segur és que, si bé la burgesia financera catalana va perdre una part del seu poder, es va poder reconvertir i sobreviure mitjançant els ressorts econòmics que controlava. Per tant, la proposta que fa Juan Muñoz de lligar la crisi bancària amb la radicalització del catalanisme té sentit? Fins a quin punt no seria a l'inrevés? És a dir, que la crisi va unificar, encara més, els interessos d'una part de la burgesia catalana amb els de la burgesia espanyola i que el que va fer, de veritat, és deslligar una bona part de la burgesia catalana dels interessos particulars de Catalunya.

JOAN RAMON ROSÉS I VENDOIRO

PAUL PRESTON, *Franco «Caudillo de España»* (Barcelona, Grijalbo, 1994).

Amb motiu del centenari del seu naixement, l'any 1992 es van publicar diversos treballs sobre la figura de Francisco Franco,¹ als quals s'ha d'afegir la documentada novel·la de Vázquez Montalbán.² Durant el mes de novembre, com a flor d'un dia, els mitjans de comunicació van dedicar amplis espais a la figura del dictador tot i que no es propicià cap debat d'interès sobre la transcendència del règim que va encapçalar. Uns quants mesos després, a la primavera de 1994, ha vist la llum la traducció castellana de la llargament esperada biografia de Franco escrita per l'hispanista britànic Paul Preston. L'estudi de Preston és el més complet dels que s'han publicat fins ara i neix amb la vocació d'esdevenir la referència bàsica sobre el personatge, almenys fins que la documentació de l'arxiu de la Fundació Francisco Franco estigui a l'abast dels historiadors i es pugui comprovar si la seva qualitat i el seu estat d'esporgament permeten afegir dades significatives al coneixement històric. Tanmateix, al marge de ser injustificable que documents referents a un cap d'estat estiguin en mans privades, impeding l'accés dels investigadors si no és per a la realització d'un treball hagiogràfic, les conclusions dels treballs citats anteriorment indueixen a pensar que si bé necessitem conèixer molt millor el règim franquista des de múltiples perspectives, potser la figura del dictador ja no dona per gaire més del que s'ha fet.

L'obra de Preston és estructurada en vint-i-vuit capítols d'entre trenta i quaranta pàgines cada un, a més d'un epíleg, una amplíssima bibliografia i una cronologia breu. La multiplicitat de capítols proporciona a l'autor una gran flexibilitat i confereix coherència a la construcció de la narració, que és molt desequilibrada cronològicament; així, mentre al decenni de la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial s'hi dedica el 52% del text, als trenta anys transcorreguts entre 1945 i la mort del dictador correspon poc més del 30%. Certament, la transcendència dels anys de la guerra i del conflicte mundial per la consolidació de Franco en el poder va ser absoluta, però aquesta realitat no obsta per a què la descompensació aparegui com a excessiva, sobretot pel fet que hauria estat interessant avançar quelcom més en el coneixement del paper precís de Franco en la dinàmica política interna del règim, una vegada aquest es va afermar internacionalment.

Distingiré, per tant, tres parts en el llibre: la primera integraria els capítols dedicats al període que va fins a l'esclat de la Guerra Civil; la segona que abastiria les etapes bèl·liques, i la tercera que aniria des de la derrota dels feixismes fins a la mort del dictador. Respecte als primers anys de la vida pública de Franco, les aportacions de Preston no són especialment rellevants; insisteix en les característiques psicològiques del personatge i en l'empremta de les relacions familiars, que, recentment, altres autors com Enrique González Duro o Manuel Vázquez Montalbán han descrit amb cura; com la resta d'autors, Preston posa en relleu que Franco tenia algunes *virtuts* polítiques que el van ajudar extraordinàriament a fer-se amb el poder —paciència, habilitat en la falsia, per a treure profit de les contradiccions alienes, per a presentar com a triomfs el que eren fracassos, capacitat per a copsar els punts febles de les persones— tot al servei d'una immensa egolatria que va anar creixent des de la Guerra Civil.

Interessant és la concreció que Preston fa sobre les lectures que nodrien el seu pensament polític, entre les quals destacaven publicacions com «Acción Española», a la qual estava subscript des del primer número aparegut el desembre de 1931, o els butlle-

1. Enrique GONZÁLEZ DURO, *Una biografía psicológica. Franco* (Temas de Hoy, 1992); Stanley G. PAYNE, *Franco. El perfil en la historia* (Espasa Calpe, 1992); Javier TUSELL, *Franco en la guerra civil. Una biografía política* (Tusquets Editores, 1992).

2. Manuel VÁZQUEZ MONTALBÁN, *Autobiografía del general Franco* (Planeta, 1992).

tins de l'Entente Internationale contre la Troisième Internationale de Ginebra, que rebia regularment des de l'any 1928. També es pot constatar a través del biografiat el paper clau que va tenir la premsa en la percepció que les classes conservadores espanyoles tenien de la Segona República; qualsevol incident, dels més diversos tipus, era posat en relleu com a exemple de l'anarquia regnant o de l'avversió del govern republicà contra l'Exèrcit, l'Església etc., augmentant llur animadversió.

Les pàgines dedicades a la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial constitueixen el nucli central de l'estudi, i és especialment interessant la darrera. Per explicitar l'evolució dels esdeveniments que van permetre que Franco esdevingués el principal cap de la rebel·lió militar, i l'estratègia que aquell va seguir durant el conflicte, l'autor ha fet un buidatge exhaustiu de la bibliografia existent fins a l'inici de la dècada dels noranta, utilitzant especialment els llibres de memòries dels coetanis, tant espanyols com dels diplomàtics i militars estrangers que van tenir-hi relació; d'altra banda, utilitza fonts diplomàtiques, algunes publicades i altres inèdites, com les del Cabinet Office britànic o les de l'Arxiu Històric i Diplomàtic del Ministeri d'Afers Exteriors italià que permeten aprofundir alguns aspectes de les posicions de les diferents potències respecte a la Guerra Civil espanyola.

Però són els capítols dedicats a l'actuació de Franco en el curs de la Segona Guerra Mundial els que contenen un volum d'informació novedosa més abundant, entre la qual destaca la utilització de fonts diplomàtiques britàniques i documentació oficial i correspondència publicada en anys posteriors. Preston emfasitza la posició pro-Eix que Franco va mantenir fins pràcticament l'any 1945, i la seva disponibilitat a entrar en el conflicte, només frenada per la impossibilitat material de fer-ho, la qual cosa no era obstacle per a què, donada la dependència de les importacions de primeres matèries procedents de l'Atlàntic, utilitzés un doble llenguatge amb les potències aliades. Es pot considerar que una de les aportacions més importants del llibre de Preston és el recull d'una àmplia documentació que demostra el grau d'implicació franquista amb les potències de l'Eix i desmunta definitivament una de les línies argumentals més profusament utilitzades pels seus defensors, com és, la gran visió i habilitat del «Caudillo», que va saber resistir les pressions del *gegant* Hitler a fi que participés obertament a la contesa. Altres elements com la política britànica i nord-americana que intentava mantenir Espanya fora del conflicte o la simpatia de Churchill per Franco eren dades integrades ja en l'explicació general del període.

Com que aquesta és la part més novedosa i potser més elaborada de l'obra, és en ella on es fa més clarament palesa una de les mancances més greus que des del meu punt de vista se li pot retreure a l'obra, que és la feblesa de l'anàlisi interpretativa. L'autor ha bandejat els temes de debat historiogràfic existents sobre el franquisme; només a tall d'exemple, un tema recurrent és l'intent de definir les característiques del règim; Preston, en múltiples ocasions, fa referència al protagonisme de les organitzacions de caràcter feixista: Falange, Sindicats, Frente de Juventudes en les múltiples mobilitzacions d'adhesió que s'organitzaven als primers anys quaranta, quan el règim se sentia en perill, les campanyes —com la reivindicació de Gibraltar— en les quals intervenien, etc., però no dedica un espai mínim, orientatiu per al lector, de quina és la seva interpretació respecte a la funció d'aquestes organitzacions dins del règim, qüestions essencials que són objecte de debat. Certament, som davant una biografia, però les característiques dels instruments polítics utilitzats pel biografiat no són secundàries.

Per a la historiografia l'interès de l'obra decreix a la tercera part, en la qual l'autor descriu l'evolució dels esdeveniments més importants a partir de la bibliografia disponible i de fonts primàries majoritàriament publicades. A partir de la signatura dels tractats de cooperació amb els Estats Units, de la biografia desapareix la política internacional i l'actitud de les altres cancelleries respecte al règim, amb l'excepció de la mobilització internacional de 1963 per l'afusellament de Julián Grimau, que s'assenyala que va

repercutir sobre les negociacions amb la CEE. També des de 1950 l'evolució política del règim al marge del mateix Franco adquireix una major presència en el text, sens dubte perquè el protagonisme del dictador era menor; la maquinària del règim ja estava en marxa i hi havia prou gent interessada que seguís funcionant. Preston insisteix reiteradament que Franco intentava tant com podia escapollir-se de les responsabilitats diàries i dedicar el major temps possible, que era molt, a les seves afeccions preferides com caçar, pescar, costum que es va estendre entre la classe política i va donar origen a tants comentaris, rumors i acudits i a una gran pel·lícula, *La escopeta nacional*.

Durant la passada campanya electoral per a les eleccions al Parlament europeu la candidata del Partit Popular, Mercedes de la Merced, va fer referència al que és un argument típic dels defensors explícits i implícits del règim franquista: el règim de Franco era una dictadura —obliden afegir que instaurada sobre la repressió ferotge, que es va fer selectiva amb els anys—, però Espanya es va modernitzar a la dècada dels anys seixanta i setanta, i el benestar va arribar a tota la població. No és la meua intenció introduir en aquestes ratlles els condicionaments d'aquell procés de canvi social, però Preston, en insistir a plantejar que el canvi governamental de 1957 va significar una línia divisòria en la carrera política de Franco, que va passar de ser el centre actiu de la vida política a esdevenir la figura simbòlica, reafirma les posicions dels qui defensen que les característiques del règim franquista s'han d'anitzar en la fase inicial, quan perfilava el seu projecte polític i social sense interferències.

Podríem dir de manera tal vegada agosarada que la configuració inicial del règim instaurat com a conseqüència del resultat de la Guerra Civil va durar fins al 1957. Era un règim contrarevolucionari que intentava donar resposta a les necessitats dels grups hegemònics, passades pel tamís del protagonisme militar, i que en néixer en el context de la crisi d'entreguerres va adoptar instruments de caràcter feixista per consolidar-se en el poder. Preston ha deixat clara la identificació de Franco amb les potències de l'Eix, a les quals tan sols va deixar de donar suport quan ja era evident que havien perdut la guerra; els canvis després de 1945 van ser més de façana que de contingut. Però a la dècada dels cinquanta la dinàmica internacional impedia que el règim franquista s'adaptés a la nova situació amb tan sols unes capes de maquillatge; de perseverar, podia desaparèixer en l'intent. El canvi que s'inicia amb la renovació de 1957 anava més enllà. Hi va haver una veritable recomposició en la direcció política, i el creixement econòmic va tenir lloc en un període en què, en termes personals, la primera línia dels guanyadors de la guerra va deixar la direcció del país. Els successors tenien el mateix projecte social però necessitaven un nou model de relació de l'aparell estatal amb la societat civil. Preston insisteix que des de finals dels anys cinquanta la decrepitud de Franco va ser creixent; no entenia la situació econòmica del país; als anys seixanta es mostrava desconcertat davant els canvis socials que s'hi vivien; però tampoc no li importaven, l'única cosa que l'interessava era que res no pogués posar en perill la seva posició. L'autor utilitza l'argumentació de Laureano López Rodó sobre com calia plantejar els problemes a Franco per a tirar endavant qualsevol reforma; la citació és prou il·lustrativa com per a ser reproduïda aquí: «*A Franco no se le puede hablar de política, porque eso le da la impresión de que le están moviendo de su sillón o preparándole el remplazo. El único truco es intentar hacerle admitir un plan desconcentrador administrativo. Eso le parecerá que no va contra él.*» —p. 834. Als anys setanta Franco continuava essent una garantia d'estabilitat per a tots aquells qui, fins i tot distanciant-se de la dictadura, es malfiaven d'una societat democràtica.

L'obra de Paul Preston és sens dubte un treball de consulta indispensable per a conèixer quelcom millor la figura del dictador, un personatge mediocre que, pels interessos dels uns i les impotències dels altres, va ser coprotagonista de bona part de la nostra història més propera.